

KİTAP İNCELEMESİ

Raymond HİNNEBUSCH and Özlem TÜR, *Turkey-Syria Relations: Between Enmity and Amity* (New York, Ashgate Publishing, 2016)

İbrahim AKKAN

Doktora Adayı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yıldız Teknik Üniversitesi

Bu kitap değerlendirmesine atıf için

Akkan, İbrahim, Kitap Değerlendirmesi: “Raymond Hinnebusch and Özlem Tür, *Turkey-Syria Relations: Between Enmity and Amity*, New York, Ashgate Publishing, 2016”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 15, Sayı 57, 2018, s. 121-125, DOI: [10.33458/uidergisi.518049](https://doi.org/10.33458/uidergisi.518049)

Erişim İçin: <https://dx.doi.org/10.33458/uidergisi.518049>

Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği | Uluslararası İlişkiler
E-Posta: bilgi@uidergisi.com.tr

Bu makalenin tüm hakları *Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği*'ne aittir. Önceden yazılı izin almadan hiçbir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik amaçlı alıntılar bu kuralın dışındadır. Yazıda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Turkey-Syria Relations: Between Enmity and Amity

Raymond HİNNEBUSCH ve Özlem TÜR (Der.)

Ashgate Publishing, New York, 2016, XVII, 256 sayfa ISBN 978-1-4094-5281-2

İbrahim AKKAN

Doktora Adayı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
E-posta: s1616014@std.yildiz.edu.tr

Türkiye Suriye ilişkilerinin zaman içinde nasıl değiştiğini inceleyen kitap, Raymond Hinnebusch ve Özlem Tür'ün editörlüğüyle, uluslararası bir yazar ekibi tarafından kaleme alınmıştır. Eser Türkiye Suriye ilişkilerinde yükselme ve düşüş dönemlerini tarihsel, jeopolitik, kültürel ve ekonomik açıdan yaşanan değişimleri ele alarak incelemiştir. Eser e-book ve e-publication olarak da yayınlanmıştır. Türkiye ve Suriye'yi kapsayan bir haritanın bulunduğu kapak sayfası siyah renkli, sade bir görünümde. 16 bölümden oluşan kitabın her bölümü farklı bir yazar tarafından kaleme alınmıştır.

Yazar kadrosu geri dönüt yapmak ve bilgi alışverişinde bulunmak için 2009'da Ankara'da, 2010'da Şam'da ve 2011'de St. Andrews'te *workshop* düzenlemiştir. Önsöz bölümünde editörler Hinnebusch ve Tür kitabın hangi boşluğu doldurmaya yönelik yazıldığını ifade etmiştir. Türkiye Suriye ilişkilerine küresel, bölgesel ve iç politika açılardan yaklaşarak değerli ampirik bilgilerle dış politika analizi yapmıştır. Editörler kitabın önemini şu sözlerle ifade etmektedir: "Türkiye bir NATO üyesi ve Avrupa Birliği adayı olarak Doğu-Batı arasında bir köprü niteliğindedir ve her iki taraf için önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle Türkiye Suriye ilişkileri her açıdan büyük önem arz etmektedir. Çünkü Suriye ile ilişkilerin gelişmesiyle Türkiye, Batı merkezli politikalarından uzaklaşarak Ortadoğu liderliğine soyunmuştur."

Birinci Bölüm, Raymond Hinnebusch tarafından giriş bölümü olarak kaleme alınmıştır. *Introduction: The Study of Turkey-Syria Relations* başlıklı bu bölümde yazar, problematiğin tanımını yapmıştır. İki düşmandan dosta dönüşen ve tekrar düşman olan Türkiye ve Suriye'nin değişen dış politikalarını tanımlamaya çalışmıştır. Realizm, Liberalizm, Konstruktivizm olmak üzere farklı kuramsal çerçevelerden yararlanılmıştır. Yazar problemi tanımladıktan sonra süreci üç döneme ayırmıştır. Birincisi; Hatay, PKK ve Su Sorunlarının yaşandığı dönemi kapsayan, 1998 yılına kadar süren *bozulma dönemi*dir. İkincisi; Ahmet Necdet Sezer, Hafız Esad, Beşşar Esad, Recep Tayyip Erdoğan ve diğer birçok liderin katkı sağladığı *normalleşmeden dostluğa geçiş dönemi* olarak adlandırdığı 1998-2010 yılları arası dönemdir. Üçüncüsü ise 2011 yılından sonra, Arap Baharı'nın başlamasıyla ilişkilerin bozulmaya başladığı *düşmanlığa dönüş dönemi*dir. Son olarak bu bölümde kitabın organizasyonuna değinmiş ve yazarların hangi bölümlerde nelerden bahsedeceğini özetlenmiştir. Bu bölüm problematiği tanımlamak, kuramsal altyapıyı belirlemek ve kitabın adımlarını tarif etmek açısından başarılı olmuştur.

İkinci Bölüm Berna Süer tarafından yazılmıştır ve "*Ripeness Theory And Coersive Diplomacy as a Road to Conflict Resolution: The Case of the Turkey Syria Showdown in 1998*" başlığını taşımaktadır.

Bu bölümde Türkiye Suriye gerginliğinin 1998 yılına kadar olan dönemi ele alınmıştır. Sancak Meselesiyle başlayan gerilim, 1960'larda Su Sorunuyla tırmanmış ve 1980'lerde Suriye'nin PKK'ya destek vermesiyle iki devlet savaşın eşiğine gelmiştir. Yazar ilişkilerin nasıl dönüştüğünü incelemiş ve bu dönüşümdeki değişkenlerin analizini yapmıştır. Dönüşüm için devletlerin olgun olması (*ripeness*) gerektiğini savunmuştur. Yazar, 1998 yılında Türkiye'nin açıkça daha çaresiz olmasını PKK terörüne bağlamıştır. Ancak kısa bir süre sonra durumu tersine çevirdiğini ve statükoyu belirleyen ülke konumuna geldiğini söylemektedir. Burada Türkiye'nin uyguladığı zorlayıcı diplomasinin etkili olduğunu ifade etmiştir. Bu bölüm, konuya girişi yapması açısından önemlidir, ancak Türkiye Suriye arasında yaşanan krizleri yalnızca iki sayfada anlatması, bu konunun öneminin vurgulanması adına yetersizdir. Ayrıca kaynak kullanırken çoğunlukla Türkiyeli yazarları referans göstermesi olayları taraflı anlatmasına sebep olmuştur. Bu bölümde, yaşananların Suriye açısından nasıl algılandığını da yazması beklenirdi. Bunun yanında neredeyse her sayfada (13 sayfada 12 kez) Hürriyet Gazetesine atıf yapılmış olması ve bunun dışında başka gazeteler kullanılmaması bölümün objektifliğine gölge düşürmüştür.

Üçüncü Bölüm, "*Syrian-Turkish Relations: Geopolitical Explanations for the Move from Conflict to Co-operation*" başlığı altında Marwan Kabalan tarafından ele alınmıştır. Bu bölümde Soğuk Savaş sonrası dönem ele alınmış, 1998 Suriye Krizinden sonra yaşanan değişim incelenmiştir. Bu dönemde iki ülke arasında düşmanlık ortadan kalkmış, ekonomik çıkarlar ön plana çıkmış, su ve sınır sorunları gibi problemler arka plana itilmiş ve iki ülke arasında işbirliğine gidilmiştir. Yazar bunda Türkiye'nin bölgesel güç olma isteğinin etkili olduğunu ifade etmiştir. Jeopolitik açıdan incelendiğinde Suriye kendi güvenliğinin, Türkiye ile ittifak halinde olmasına bağlı olduğunu görmüştür. Bu bölüm Arap Baharı'na kadar geçen olayları jeostratejik ve jeopolitik bir açıdan özetlemektedir. Bölgesel güç dengesi kitabın kapsamı açısından yeterince analiz edilmemiştir. Ancak yararlanılan kaynakların çeşitli olması tarafların bakış açılarını anlamak açısından yazara pozitif bir puan katmıştır.

Dördüncü Bölüm Reem Abdoul Fadl tarafından kaleme alınan "*Turkey's Cold War Alliance: Nation-Building and the Utility of the 1957 Syrian Crisis*" başlıklı bölümdür. Bölüm Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemindeki Ortadoğu Güvenlik Politikası ile alakalı önemli bilgileri içermektedir. Bölümde karar vericilerin Türkiye Suriye ilişkilerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. 1957 Krizi'nde Adnan Menderes'in kriz yönetimindeki rolü önem arz etmektedir. Yazar gerek Türkiye gerekse Suriye'nin böyle bir krizin içinde olmasını, ülkelerin ulus inşası projelerine bağlamaktadır. Ayrıca Kriz, Türkiye'nin devlet kapasitesini ölçmek adına bir araç olarak kullanılmıştır. Türkiye bu süreçte ekonomik sorunlar yaşadığı için Batıya daha çok yaklaşmıştır. Bu kriz Türkiye'nin Batılı kimliğe sahip olma eğilimini arttırmıştır. Kitabın gidişatı bir zaman sıralamasına göre olmamıştır. Özellikle bu bölümde önceki üç bölümden farklı olarak 1950'lere dönülerek bir *flashback* yapılmıştır. Bunun olumlu yanı kitabı tarih bazında değil olayların ehemmiyeti bazında farklı başlıklar altında incelemiş olmasıdır. Fakat bu durum konunun dağılmasına ve bazı yerlerde tekrara düşülmesine sebep olmaktadır.

"*Paradise Lost: A Neoclassical Realist Analysis of Turkish Foreign Policy and the Case of Turkish-Syrian Relations*" başlığını taşıyan beşinci bölüm, Ahmet K. Han tarafından yazılmıştır. Realizm ve Neoklasik Realizm yaklaşımları çerçevesinde ele alınan bu bölüm, Türkiye'nin sistem ve yapı içinde benimsediği dış politikasını analiz etmektedir. Yazar, Ak Parti'nin Kemalistleri rakip olarak görmesi ve dış politikayı kendi İslami görüşüne göre dizayn etmesinin bir sonucu olarak 2002 yılından sonraki dönemde Türkiye'nin Suriye'ye yaklaştığını ifade etmektedir. Bu sürecin kısa sürdüğünü ve Arap Baharı ile birlikte AK Parti'nin inşa etmek istediği *din kardeşliği projesinin* 2011 yılında bozulduğunu

belirten yazar ayrıca Suriye'nin Türk Dış Politikası açısından bir test alanı olduğunu dile getirmiştir. Bu bölüm yaşanan olaylara realist bir açıdan bakabilme ve devletlerin kapasitesini anlamlandırma açısından önemlidir. Özellikle bu bölüm kitabın özeti niteliğindedir. 2002-2012 yılları arasını dikkatlice incelemesi ve yaşanan politik gelişmeleri özetlemesi açısından başarılıdır.

“*Milking The Male Goat' and Syrian Turkish Relations*” başlığıyla Sami Moubayed tarafından yazılan bölümde yazar, Suriye'de yaşadığı bir anekdotu anlatarak Suriye'nin Türkiye ile ilişkilerine ne kadar önem verdiğini anlatmaya çalışmıştır. Yazar 2000-2010 yıllarında yaşanan yakınlaşmaya *balayı* adını vermiştir. Bu süre zarfında Türkiye Suriye için örnek bir ülke niteliğindedir. İlişkiler o kadar gelişir ki ekonomik birliklilik oluşturarak, yazarın tabiriyle, *erkek keçinin bile sütünü alma* seviyesine gelmişlerdir. Ancak 2011 olaylarında AK Parti yönetimi Esad'ın düşeceğine ikna edilmiştir. Türkiye yeni kurulacak olan İslami yönetimde iş birliği kurabilmek adına muhalifleri desteklemiştir. Yazar 2012 yılından sonrası için Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu coğrafyasındaki geleceği ile alakalı senaryolar ortaya koymuştur. Yazarın bu öngörülerin de başarılı olduğunu söylenebilir. Bu bölüm diğerlerinden farklı olarak olayları hikayeleştirerek ve anekdotlardan yararlanarak anlatmaktadır. Bu durum, konuyu daha ilgi çekici bir hale getirmiştir. Ancak yazarın hikayeleştirme sırasında kullandığı verilerin kaynağını göstermesi beklenirdi. Örneğin sayfa 72'de geçen Hafız Esad'ın Türkiye ile ilgili yaptığı yorumda yazar konuşmanın nereden alındığını belirtmemiştir.

Yedinci Bölüm “*Victory of friendship?: Asad, Erdoğan and Football Diplomacy in Aleppo*” başlığıyla Philip Robins tarafından kaleme alınmıştır. Bu bölüm, özellikle az gelişmiş ülkelerde kültürel ve sportif aktivitelerin politika üzerinde ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Yazar, bunu bir vaka analizi yaparak göstermiştir. 2007 yılında Suriye'nin el İttihad takımı ve Türkiye'den Fenerbahçe arasında bir dostluk maçı düzenlenmiştir. Bu maçtan sonra Türkiye Suriye yakınlaşması bir üst seviyeye çıkmıştır. Yazar olaylara farklı bir açıdan yaklaşabilmeyi başarmış ve diplomasinin yazılı olmayan araçlarından birini resmetmiştir. Bu açıdan makale başarılıdır. Futbol diplomasininin tarihçesinin ve sosyal bilimlerde yerini anlatması konuya yabancı kişilerin makalenin önemini anlaması açısından önemlidir.

“*As Seen From Damascus: The Transformation in Syrian Turkish Relations*” başlıklı sekizinci bölüm, Samir al-Taqi ve Raymond Hinnebusch tarafından yazılmıştır. Bölümde, Suriye açısından 2000'lerde Türkiye ile iş birliği yapılmasının sebepleri ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Fakat bu işbirliği uzun sürmemiş ve Suriye iç savaşa sürüklenmiştir. Yazarlar burada çok çarpıcı bir analiz ortaya koymuştur: Ne zaman ki Türkiye Esad Rejiminden desteğini çekti Suriye bölgede bir oyuncudan çok bir oyun alanına dönüşmüştür. Bu bölüm olaylara Suriye'nin gözünden bakmak açısından bize farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Yazar bölgesel ilişkilerde önemli analizler yapmıştır. Özellikle düşmanlıktan dostluğa geçiş sürecini ustaca anlatmıştır.

“*The Importance of the Unimportant: Understanding Syrian Policies towards Hatay, 1939-2012*” başlığıyla Emma Lundgren Jörum tarafından yazılan dokuzuncu bölüm, Türkiye Suriye ilişkilerinde çözülemeyen konulardan biri olan Hatay Sorunu'nu ele almıştır. Yazar konuyu tarihsel bir çizgide incelemiş ve sorunun başından günümüze kadar yaşanan gelişmelere değinmiştir. Hatay sorununu ayrıntılı bir şekilde anlatan yazar, çeşitli alıntı ve röportajlarla iddiasını desteklemiştir. Ancak Hatay'ın demografik yapısından ve arazi mülkiyetlerinden bahsetmemesi bir eksikliktir. Ayrıca Misakı Milli sınırlarından ve Hatay Meclisi'nin yaptığı oylama sonucunda Türkiye'ye bağlanma kararından da bahsedilmesi gerekirdi.

Yasemin Akbaba and Özgür Özdamar, “*Ethnicity Religion and Foreign Policy Turkish Syrian Relations Since the 1980*” başlığıyla kaleme aldıkları onuncu bölümde etnik ve dinsel konuların Türkiye Suriye ilişkilerinde önemli bir yer tuttuğunu savunmuşlardır. Bunun yanında güvenlik ve ekonomik konuların iki devletin önceliğinde olduğunu da kabul ederler. 2000-2011 yılları arasını *Altın Dönem (Golden Period)* olarak tanımlayan yazarlar, bu dönemde etnik ve dini farklara rağmen iki komşunun güvenlik, ticaret ve bölgesel yönetim açısından iş birliği yapabildiğini söylemektedirler. Yazarların makalenin genelinde farklı kaynaklardan yararlanmış olması çalışmaya zenginlik katmıştır. Türkiye ile Suriye arasındaki etnisite çatışması çerçevesinde Hatay’da bulunan Arapların uzun yıllar siyaset malzemesi olarak kullanılması bu bölümde incelenmesi gereken bir konudur.

On birinci bölüm “*Back to Conflict? The Securitization of Water in Syrian Turkish Relations*” başlığıyla Marwa Daoudy tarafından yazılmıştır. Bu bölümde Türkiye Suriye ikili ilişkilerini etkileyen temel faktörlerden biri olan “su sorunu” ele alınmıştır. Yazar konuyu geleneksel güvenlik çalışmaları üzerinden incelemiş ve ulusal güvenlik açısından çözülmesi gereken bir problem olduğunu ifade etmiştir. Hatay sorunu ile başlayan güvensizliğin ardından Türkiye’nin GAP Projesini yapmasıyla ilişkiler bozulmuş, buna karşılık Suriye PKK kozunu kullanmaya başlamıştır. Yazar su sorununu çok geniş bir şekilde ele almış ve konuyu etkili bir şekilde aktarmıştır. Hatay, su ve PKK sorunlarını neden sonuç ilişkisi içerisinde birbirine bağlanmıştır. Konu günümüzde de tamamen çözülmüş değildir. Yazarın bununla alakalı bir çözüm önerisi sunmaması bölümün eksik kalan tarafı olmuştur.

Ayşegül Kibaroglu’nun kaleminden çıkan on ikinci bölüm, “*Turkey Syria Water Relations: Institutional Development and Political Confrontations in the Euphrates and Tigris Region*” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, su sorunu ile alakalı değişen söylem ve diplomatik eylemlerin kronolojik bir analizi ortaya konulmuştur. Yazar bu süreci açıklarken farklı yaklaşımlardan yararlanmıştır. Makalede iki ülke açısından Fırat, Dicle ve Asi nehirlerinin su kullanım oranları ayrıntısıyla incelemiştir. Bu bilgiler konuyla ilgilenen kişiler için önemli kaynaktır. Ancak konu daha önceki bölümlerde ve özellikle on birinci bölümde de incelendiği için bu bölümde, konuya farklı açılardan yaklaşmış olsa da, kısmen tekrara düşülmüştür.

On üçüncü bölüm, Özlem Tür tarafından kaleme alınan, “*The Political Economy of Turkish Syrian Relations in the 2000s - The Rise and Fall of Trade Investment and Integration*” başlıklı bölümdür. Yazar bu bölümde Türkiye-Suriye ilişkilerinde 2000’li yıllarda yaşanan ekonomik değişim üzerinde durmaktadır. Ayrıca, bu yıllarda yapılan iş birliğinin zayıflığı ve 2010 yılından sonra yaşanan politik gelişmelerin ekonomik ilişkileri nasıl etkilediği konusu da bu bölümde ele alınmaktadır. Arap Baharı’nın başlamasının politik ve ekonomik ilişkilerin bozulmasına sebep olduğunu belirten yazar, Türkiye Suriye ilişkilerinde ekonomik gelişmelerin politik gelişmelere bağlı olduğunu ifade etmiş, 1990’lı ve 2000’li yıllardaki ticaret hacimlerini gösteren tablolarla ve rakamlarla tezini desteklemiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin en somut hali olan ekonomik ilişkiler ele alındığı bu bölüm, kitabın en önemli bölümlerinden biridir. Yazar, farklı görüşü temsil eden gazeteleri kaynak olarak göstererek Türkiye’nin kazançlarını ve kayıplarını ele almıştır. Bu durum makalenin zenginliği ve geçerliliği açısından önem arz etmektedir. Makale, çeşitli tablolarla ve nicel verilerle zenginleştirilmiştir. Öte yandan makale Suriye’nin kazanç ve kayıplarına yeterince değinmemiş, konuyu daha çok Türkiye merkezli incelemiştir.

Meliha Benli Altunışık tarafından aleme alınan “*Explaining the Transformation of Turkish Syrian Relations: A Regional Approach*” başlıklı on dördüncü bölümde, devletler arasındaki dostluk ve düşmanlık ilişkilerinin bölgesel seviyeden başlayıp küresel aktörleri dahil etmekle daha iyi anlaşılacağı

görüşü kabul edilmektedir. Türkiye-Suriye ilişkilerinin bu görüşe uyduğunu savunan yazar, Soğuk Savaş döneminde Türkiye ve Suriye'nin zıt kutuplarda yer aldığını, savaştan sonraki dönemde ABD ile ittifak halinde olunmasına rağmen birbirlerine mesafeli davrandıklarını ifade etmiştir. 2000'lerde ABD'nin Suriye ile zıtlaşması, Türkiye-Suriye yakınlaşmasına engel olamamıştır. Bu süreçte Hatay meselesi, su ve PKK sorunları kısmen çözüme ulaşmış, ancak bu durum Arap Baharı ile değişmiş ve ilişkiler tekrar bozulmuştur.

On beşinci bölüm, "*The Syrian Uprising and the Iran-Turkey-Syria Quasi Alliance: A View from Turkey*" başlığıyla Özden Zeynep Oktav tarafından kaleme alınmıştır. Yazar, Türkiye'nin İran ve Suriye ile bölgesel iş birliğini incelemiş ve bu üç ülkenin birbirleriyle iletişimini kısaca özetlemiştir. Özellikle Türkiye'nin bu ülkelerle yaşadığı inişli çıkışlı ilişkileri ele almıştır. Bu ilişkilerde bölgesel egemenliğin etkisinin olduğunu iddia etmiştir. Yazara göre Türkiye bölgedeki egemenliğini inşa etmek için özellikle 2000'li yılların başında İran ve Suriye ile dostluk ilişkisi kurmuştur. Ancak Suriye'de meydana gelen Arap Baharı isyanları başladığında Ankara Yönetiminin, Esad Rejiminden değil de demokrasiden taraf tutacağını bildirmesi ilişkilere zarar vermiştir.

On altıncı bölümde Editörler Raymound Hinnebusch ve Özlem Tür kitabı kısaca özetleyerek genel bir değerlendirme yapmaktadırlar. Düşmanlığın temel kaynakları olan Hatay, su ve PKK sorunlarının yanı sıra işbirliğinin sebepleri olan ortak tarih ve kimlik, güvenlik sorunu ve ortak çıkarlar üzerinde durulmaktadır. Yazarlar tekrar düşmanlığa dönüşün sebepleri arasında Türk Dış Politikasında yaşanan değişimlerin yanı sıra Arap Baharı ile devlet dışı aktörlerin etkilerini ele almaktadırlar. Eser, Uluslararası İlişkiler disiplinin temel teorik tartışmaları çerçevesinde değişen Türkiye-Suriye ilişkilerini analiz etmiştir. Editörler kitap boyunca farklı yaklaşımları sunarak konuya değişik açılardan bakabilmeye çalıştıklarını söylemektedirler. Türkiye-Suriye ilişkilerinin dünya politikasında önemli bir yerde olduğunu belirten editörler, konun Realizm ve Liberalizm gibi farklı teorilerle açıklanmak yerine çoklu yaklaşımın benimsenerek ele alınması gerektiği ifade etmişlerdir.

Sonuç olarak kitap Türkiye-Suriye ilişkilerinde önemli noktaları ve temel fay hatlarını ayrıntılı bir şekilde işlemiştir. Bazı noktalarda küçük eksiklikleri ve değinilmeyen noktaları olsa da genel manada bu konuyu oldukça ayrıntılı incelemiştir. Eser, ilişkilerin bozulma, düzelme ve tekrar bozulma sürecini farklı faktörleri hesaba katarak açıklamaya çalışmış ve başarılı bir vaka analizi yapmıştır. Realizm, Liberalizm ve Konstruktivizm kitap boyunca temel çerçeve olarak kullanılmıştır. Bu nedenle kitap Uluslararası İlişkiler ve Ortadoğu üzerine çalışan akademisyenler ve öğrenciler tarafından okunması gereken kapsamlı ve güncel bir Türkiye-Suriye ilişkileri analizidir.